

صَوْرَةُ قَانُونِ نَامَةِ پَنجِيك

یوزالیا پچه دن آکیوز لیاچه دکن النور و مدکور کافر تیر
و یا فو قنات و لایحه اولورسه ووزا قنچه دن ووزا لیا
اچیه دکن النور و دخی غلام و یا کافر کچشم و یا لیا
دسا اولورسه ووزا ووزا پچه دن ووزا لیا پچه دکن النور
و دخی غلام لیا ریبه ووزا کچشم ووزا لیا پچه دکن
النور و دخی غلام ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
اولورسه ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
سکملار نوم ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
موجیه حلال ایدوب اسلوب نیر ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
هر بین آرو ایدوب ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
آپچه ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
دق سنه قومیه سن بولایم تام حصار ایدوب ووزا
بادشاچی عتسیل ایدوب ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
نامه نکره ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
دایما ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
الذی لیا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
شوبله ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا

قدرة العلماء والعظام اسرار الفضل والظلم ميثاق الشرايع
والاحكام المخصص ببناء المللك لعلهم استانيل قاضي
مولانا سيدى دامت فضائله وانما كذا كذا والخرين
پنجيك نامتي محال الذی ذریع قدره توفیق شیخ طایف واصل
اولیا و معاصم ولاک سکه امین سید گنیمه مکتوب کتیب
اسکلیه کلان سوزانک پنجیک خصوصه قانن نامه طلب
انتقش امدهی ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
نامیه احتیاج اولوب قانن نامه طلب ایدوب ووزا ووزا
پنجیک کاتچ اولوب قنات ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
تدکوره کوندر ایدوب سنا پنجیک کت قانن نامه
صودق طلب ایدوب اولور ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
یه ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
کوندر ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
قانن نامه سنیدن مستخرج اولور ووزا ووزا ووزا ووزا
احکامند ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
خصوصه اولان قانن قدیم ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
ایچ یا شند دکن اوزا پچه دنا ووزا پچه ووزا ووزا ووزا
واچ یا شند دکن یا شند ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
کچره ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
وزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
غلاچه ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
آکیوز سکان یا پچه دکن النور ووزا ووزا ووزا ووزا ووزا
اللی پچه دنا کیوز ووزا یا پچه دکن النور ووزا ووزا ووزا

916 (1510) tarihli
Pencik
Kânunnâmesi
(Âtîf Efendi Ktp.,
nr. 1734, vr. 36^a-37^a)

mukâtaa haline getirilerek iltizam yoluyla toplanması kararlaştırılmıştır. Nitekim Kırıs'ın fethini müteakip pencik vergisinin tahsili Karaman zâimlerinden Mehmed'e 30.000 altına iltizama verilmiştir (BA, MD, nr. 9, s. 239). Bu arada bazı usulsüzlükler için sık sık merkezden uyarılar yapılmış, özellikle esir olmayanlardan ve müslüman Tatarlar'dan pencik alınmaması istenmiştir. II. Selim döneminde eşkyalık amacıyla Osmanlı topraklarına girip yakalananlardan pencik tahsili için görevli tayininin Habsburglar ile Osmanlı Devleti'nin arasını açabileceği endişesiyle bu verginin beylerbeyi tarafından birine aldırılması uygun görülmüştür (12 Numaralı Mühimme Defteri, s. 228-229). 1003 (1595) yılında yapılan Macaristan seferinde Vezîriâzam Ferhad Paşa, Yergöğü İskeleyi'nde pencik toplamış, aynı seferde Vezîriâzam Koca Sinan Paşa'nın iki gün süren zamansız pencik toplaması işi Eflak Beyi Mihal'in âni saldırısına fırsat vermiş, binlerce akıncının ölmesine ve pek çok atın telef olmasına sebep olmuştur. II. Osman 1030'da (1621) çıktığı Hotin seferi sırasında İsakaç'daki

Yuna Köprüsü üzerinde pencik almış, Hürev Paşa'nın 1629 Şark seferinde ele geçirilen devletlerden bile pencik tahsil edilmiştir. 1088 (1677) ve 1104 (1693) yıllarında Lehistan ve Avusturya'ya yönelik seferlerde çok sayıda esir alındığından bunlar devlet hazinesine önemli miktarda gelir sağlamıştır. Savaşlarda esir alımının durmasından sonra pencik resmi tabiri bir süre daha esir pazarlarından alınıp satılan esir ve câriyeler için kullanılmış, 1822 yılında esir alım satımının haram olduğu yolundaki fetva gereği II. Mahmud'un emriyle kaldırılmış, böylece pencik vergisi tarihe karışmıştır (Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, s. 111).

BİBLİYOGRAFYA :

Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E- 12321 Numaralı Mühimme Defteri (haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2002, s. 281; 3 Numaralı Mühimme Defteri (haz. Nezih Aykut v.dğr.), Ankara 1993, s. 334, 634, 640; 12 Numaralı Mühimme Defteri (haz. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 1996, s. 228-229; 83 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. a.mlf. v.dğr.), Ankara 2001, s. 78; Kânunnâme, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1935, vr. 108^a-109^a; Kânunnâme, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 36^a-37^a; Kânunnâme, Beyazıt Dev-

let Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1970, vr. 139^a; Aşıkpaşazâde, Tarih, s. 54-55; Tursun Bey, Tarih-i Ebû'l-Feth (nşr. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 99; Oruç b. Âdil, Tarih (nşr. Atsız), İstanbul 1972, s. 41-42; Neşri, Cihannümâ (Unat), I, 196-198; Hadidi, Tevârih-i Âli Osmân (nşr. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 87-88; Lutfi Paşa, Tarih (nşr. Âli Bey), İstanbul 1341, s. 33-34; Feridun Bey, Münşeât, I, 565; Hoca Sâdeddin, Tâcü'l-tevârih, İstanbul 1279, I, 74-75; Âli Mustafa Efendi, Mevâidü'n-nefâis fi kavâidi'l-mecâlis (nşr. Mehmet Şeker), Ankara 1997, s. 154-155, 226, 231; a.mlf., Künhü'l-ahbâr, İstanbul 1277, V, 42-43; Mebde-i Kânûn-i Yeniçeri, s. 23, 26, 27-28; Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadî) Efendi Târîhi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, s. 78, 83, 754, 905; Enverî, Düstûrnâme (Mélîkoff), s. 59, 60, 89; Eyyûbî Efendi Kânunnâmesi (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 40; Hezarfen, Telhîsü'l-beyân fî Kavânin-i Âli Osmân (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 143-144, 170; Defterdar Sanî Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyât (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 79, 236, 466; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Tarih (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 111; Hammer (Atâ Bey), I, 210-211; Cevad Paşa, Tarih-i Askerî-i Osmânî, İstanbul 1299, I, 8-9; L. Marsigli, Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti (trc. Mehmet Nazmi), Ankara 1934, s. 72-73; Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları, I, 6-12, 86-90; Danişmend, Kronoloji, I, 40-41; M. Ertuğrul Düzdağ, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İstanbul 1972, s. 122; Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, İstanbul 1990-96, I, 31, 217; II, 128-134; III, 476; IV, 41, 220; IX, 137 vd.; Ehud R. Toledano, Osmanlı Köle Ticareti: 1840-1890 (trc. Y. Hakan Erdem), İstanbul 1994, s. 58; I. Ye. Petrosyan, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Yeniçerilerin Kökeni", Türkler (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, X, 133-134; Bir Yeniçerinin Hatıratı (trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003, s. 97; I. Beldiceanu-Steinherr, "En marge d'un acte concernant le pengyek et les aqinğı", REI, XXXVII/1 (1969), s. 38-43; İsmet Parmaksızoğlu, "Pencik", TA, XXVI, 464-465; Pakalın, II, 766-769; "Pendjik", EI² (Fr.), VIII, 302.

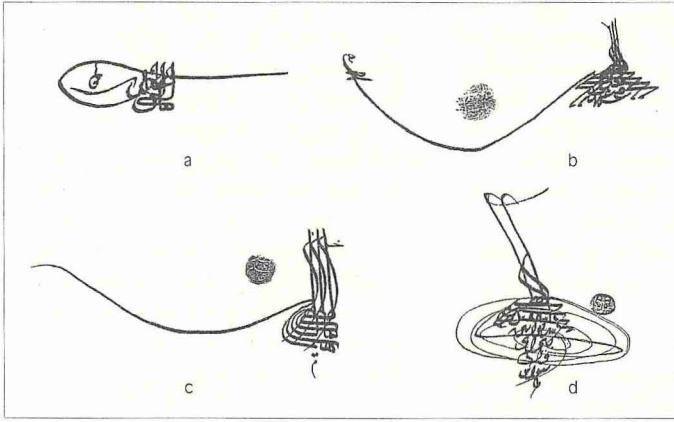
ABDÜLKADİR ÖZCAN

PENÇE

(پنچه)

Osmanlı diplomatiğinde yüksek dereceli idarecilerin imza tarzında kullandıkları bir sembol.

Merkezde sadrazam ve Haremeyn vakfı nâzırı olan Dârüssaâde ağaları ile eyaletlerde vezir, beylerbeyi, sancak beyi, mutasarrıf ve mütesellimlerin imza yerine kullandıkları pençenin menşei hakkında kesin bilgi yoksa da en geç XV. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlandığı söylenebilir. Buna pençe adının verilmesi şeklin sağ elin pençesine benzemesinden dolayı olduğu rivayet edilir. Pençeler bir bakıma tuğraları andırırsa da bazı hususlarda onlardan farklıdır. Zira tuğraların un-

Çeşitli pençe tipleri:
a) Beyzeli pençe,
b) Uzun keşideli
pençe,
c) Kısa keşideli
pençe,
d) İmza yerine
pençe

surları kesinleştikten sonra sadece isimlerde değişiklik olduğu ve zamanla şeklin eninin biraz toparlanması dışında aynı kaldığı halde pençeler kullanıldıkları belgelere ve gönderenle gönderilenin mevkiine göre değişik biçimlerde çizilmiştir. Tuğra ile pençe arasındaki en önemli fark ise belgelerdeki yerleridir. Tuğralar daima belge metninin üstüne konulurken pençeler pek az istisna dışında yazının başladığı taraftaki marja yerleştirilmiştir (Fekete, s. L; Uzunçarşılı, V/17-18 [1941], vesika: 27).

Pençeler beyzeli, keşideli ve imza şeklinde olmak üzere değişik biçimler gösterir. Beyzeli pençeler tuğralar gibi beyze ihtiva ettikleri halde beyzelerinin tek oluşu dolayısıyla onlardan kolaylıkla ayrılır. Bu pençelerde tuğ bulunmakla beraber sayıları, vezir ve beylerbeyilerinde üç, sancak beyi, mütesellim ve diğer aşağı derecelerdeki idarecilerinde iki olmak üzere değişmektedir. Bunlarda "muzaffer" kelimesinin sonundaki "râ" harfinin tuğralardaki gibi ekseriya uzatıldığı ve yine tuğralardaki gibi beyzeyi kestiği de görülür. Beyzenin içinde bazan "dâimâ", bazan da "sahh" kelimesine rastlanır. Tuğralarda mutlaka baba adının bulunmasına karşılık pençelerde çok defa buna rastlanmaz. Bazan pençe sahibinin sadece ismi bulunurken bazan ismin altında memuriyetine de yer verilmiştir. Bir kısım pençelerde ise sere kısmı üçgen şekline girmiş, yan taraflardan çıkan sağ-sol istikametli kısa ayaklar aşağıya doğru uzatılıp uçları çengel gibi kıvrılmıştır. Tuğların ucundaki zülfeler başlangıçta çengeli andırırken sonraları tuğra zülfeleri gibi "S" şekli verilmiştir. Her iki şeklin yer aldığı az sayıda pençeler de vardır. Diğer bazı belgelerle birlikte vezir veya beylerbeyileri tarafından verilen tezkiresiz timar beratlarında da beyzeli pençeler kullanılmıştır.

Keşideli pençelerin diğer kısımları beyzeli pençelere benzer. Yalnız beyze kaybo-

lurken muzaffer kelimesindeki "râ" harfi sola doğru uzatılmıştır ki buna "keşide" adı verilir. Bu tür pençeler uzun ve kısa keşideli olarak ayrılır. Birinci tipte keşide yazının sonuna kadar uzatıldıktan sonra yazıyı kucaklayacak şekilde yukarıya doğru kıvrılmış, kıvrım yerine sahh yerleştirilmiştir. Tuğlar yazının ilk iki satırı arasına sokulmuştur. Eflak ve Boğdan voyvodalarına yollanan sadrazam ve sadâret kaymakamı buyruldu ve mektuplarında daima uzun keşideli pençe kullanılmıştır. Sadrazamlar tarafından gönderilenlerde yalnız isim olduğu halde sadâret kaymakamının gönderdiklerinde "kâimmakâm" kelimesi de bulunur. Keşide kavsının içine serenin yakınına pençe sahibinin makam mührü basılmıştır.

İkinci tipte keşide yazının sonuna kadar devam ettirilmemiş, ortalarda kesilmiştir. Bunlar ya hafif kavisli veya yatay durumdaki bir "S" harfine benzer. Sahh kavsın içinde bir yere yerleştirilmiş, serenin yakınına pençe sahibinin makam mührü basılmıştır. Mührün keşidenin dışında tuğlar hizasına basıldığı gibi mührü basılmayıp sadece sahh konmuş pençelere de rastlanır (meselâ bk. TSMA, nr. E. 8783, 11130). Tuğlar ilk satırın üstüne konabildiği gibi ortadaki tuğun ilk satırda aynı hizaya getirildiği, hatta daha alttaki satırların hizasına kadar indirildiği de görülür. Diğer bazı belgelerle birlikte Erdel hâkimlerine gönderilen mektup ve buyrulduklarda, Garp ocakları gibi yarı müstakil eyaletlerdeki beylerbeyilerin yabancı devletlerle yaptıkları sulhnâmelerde kısa keşideli pençeler kullanılmıştır.

Beyzeli ve keşideli olanlar dışında imza yerinde ve imza görünüşünde olan pençeler de vardır. Bunların bir kısmında sadece sere, tuğlar ve zülfeler varken diğerlerinde pençe seresinin en solundaki ayaktan sağ aşağıya doğru uzayan bir kuyruk bulunur. Bu kuyruk bazan helezoni bir şe-

kil resmeder. Bazılarının yanlarına, bazılarının ise tam arkalarına isabet eden yere mühür basılmıştır. Bir kısmında mührün çengelli ayakların orta yerine basıldığı görülür (BA, TE.ABZ, dosya, nr. 2/124-38).

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E. 4505, 5448, 5876, 10790; Public Record Office, State Papers, 102/61 part 2; L. Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatik der türkischen Botmässigkeit in Ungarn*, Budapest 1926, s. L; M. Guboglu, *Paleografia și Diplomatica Turco-Osmana*, Bucarest 1958, s. 179, 182; B. Nedkov, *Osmanoturka Diplomatika i Paleografiya*, Sofia 1966, I, 151, 152; Dündar Günday, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı, Özellikleri ve Divan Rakamları*, Ankara 1974, tür.yer.; M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1979, s. 96; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 76-79; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyrulduklara Dair", *TTK Belleter*, V/17-18 (1941), s. 101-157.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

PENÇGÂH

(پنچگاه)

«Türk müzikisinde bir birleşik makam.»

Farsça "beşinci yer" anlamına gelen **pençgâh** rast perdesinde karar eden birleşik makamlar sınıfına dahil olup pençgâh-ı asıl ve pençgâh-ı zâid olarak iki çeşittir, her ikisi de az kullanılmıştır.

Pençgâh-ı asıl makamı. Rast perdesinde karar eden ve inici-çıkıcı seyreden bu makam basit isfahan, bayatî, nevâ, rast veya acemli rast dizi ve makamlarının karışık olarak kullanılıp rast perdesinde rast dizisi yahut çeşnisiyle karar edilmesinden oluşur.

